

МОНГОЛ УЛСЫН СТАНДАРТ

Ангилалтын код 03.120.01; 65.020

Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг нэвтрүүлэхэд тавих шаардлагууд	MNS 6891 : 2020
Requirements for Responsible Nomads Code of Practices for sustainable nomadic livestock production	

Стандарт, хэмжил зүйн газрын даргын 2020 оны 12 дугаар сарын 30-ны өдрийн С/55 дугаар тушаалаар батлав.

Энэхүү стандарт нь 2021 оны 03 дугаар сарын 11-ний өдрөөс эхлэн хүчинтэй.

1. Зорилго

Мал, амьтны тавлаг байдлын таван эрх чөлөөг хангах, мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг тогтвортой эрхлэх, бэлчээрийн мал аж ахуйн анхан шатны үйлдвэрлэгчийн түвшинд хариуцлагатай нүүдэлчин тогтолцоог хэрэгжүүлэхэд баримтлах үндсэн зарчим, шаардлага, шалгууруудыг тогтоох, тэдгээрийг үнэлэх, баталгаажуулахад оршино.

2. Хамрах ба хэрэглэх хүрээ

2.1 Энэхүү стандарт нь Монгол орны бэлчээрийн мал аж ахуйг хөгжүүлэхэд мал, амьтны эрүүл мэндийг хамгаалж, тавлаг байдлыг хангах, байгаль орчин, бэлчээр, тэжээл, усны хангамжийг зөв зохистой ашиглах, малын үржүүлэг селекц, тэжээллэг, арчилгаа, маллагаа зэрэг мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг тогтвортой эрхлэхэд тавих зохистой дадлыг нэвтрүүлэхэд хамаарна.

2.2 Энэ стандартыг тогтвортой, хариуцлагатай Бэлчээрийн мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэгч этгээд, сум, баг, малчдын бүлэг, хоршоо, сургалт болон тохирлын үнэлгээний байгууллагуудад хамаарна.

3. Норматив эшлэл

Энэхүү стандартад дараах эш татсан стандарт, баримт бичгүүдийг ашигласан бөгөөд хэрэв эдгээр стандартад өөрчлөлт орвол хамгийн сүүлчийн албан ёсны эх материалыг баримтална. Үүнд:

MNS 1-1:2006 Монгол улсын стандартчиллын тогтолцоо. 1-р хэсэг, Монгол улсын үндэсний стандартчиллын тогтолцоо. 1-р хэсэг: Техникийн ажлын журам, MNS 1-2:2006 Монгол улсын стандартчиллын тогтолцоо. 2-р хэсэг, Монгол улсын стандартчиллын тогтолцоо. 2-р хэсэг: Стандарт боловсруулах арга зүй, MNS ISO/IEC 17067:2014 Тохирлын үнэлгээ. Бүтээгдэхүүний баталгаажуулалтын үндсэн асуудал ба бүтээгдэхүүний баталгаажуулалтын схемийн заавар, MNS ISO/IEC 17021-1:2016 Тохирлын үнэлгээ. Менежментийн тогтолцооны аудит, баталгаажуулалт гүйцэтгэдэг байгууллагад тавих шаардлага. 1-р хэсэг ISO 19011:2016 Удирдлагын тогтолцоонд аудит явуулах заавар

MNS ISO 14001 : 2016, Байгаль орчны менежментийн тогтолцоо, Зарчим, тогтолцоо, аргачлал

MNS 5914 : 2008, Байгаль орчин. Эвдэрсэн газрын нөхөн сэргээлт. Нэр томьёо, тодорхойлолт,

MNS 6694 : 2017, Хүрээлэн байгаа орчин. Усны нөөц, ус ашиглалт, хамгаалалт. Нэр томьёо, тодорхойлолт,

MNS 5918 : 2008, Эвдэрсэн газрыг ургамалжуулах. Техникийн шаардлага.

4. Нэр томьёо, тодорхойлолт

4.1.

хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадал

бэлчээр ашиглах, малын арчилгаа маллагааг хангах, үржүүлэг, селекцийг удирдан явуулах, эрүүл мэндийг хамгаалах болон малын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг бэлтгэхэд тавих шаардлага, шалгуурыг хангахад зориулагдсан цогц үйл ажиллагаа;

4.2.

баталгаажуулалтын схем

стандарт, удирдамж, сургалт, удирдлага, аудит, баталгаажуулалтын үйл явцыг багтаасан тогтолцоо, дүрэм, журам;

4.3.

схем эзэмшигч

тухайн баталгаажуулалтын схемийг боловсруулах болон хэрэгжүүлэх хариуцлага хүлээх хувь хүн буюу байгууллага;

(схем эзэмшигч нь баталгаажуулалтын байгууллага, төрийн эрх бүхий байгууллага, худалдааны холбоо, баталгаажуулалтын байгууллагын бүлэг болон бусад байгууллага байж болно);

4.4. үнэлгээ

4.4.1.

Өөрийн үнэлгээ

Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг хэрэгжүүлэх бэлчээрийн мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэгч этгээд, баг, сум, малчдын бүлэг, хоршоо нь өөрийн үйл ажиллагааг энэхүү стандартад заасан шаардлага, шалгуураар үнэлж, үл тохирлоо илрүүлэх, залруулах, сайжруулах, баталгаажуулалтад бэлтгэх цогц үйл ажиллагаа;

4.4.2.

Хөндлөнгийн үнэлгээ

Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг нэвтрүүлсэн байдлыг энэхүү стандартад заасан шаардлага, шалгуураар эрх бүхий этгээд үнэлж, дүгнэлт өгөх цогц үйл ажиллагаа;

4.5.

баталгаажуулалт

Итгэмжлэгдсэн баталгаажуулалтын байгууллагаас Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлын шаардлага, шалгуурт тохирч байгаа тухай баталгааг бичгээр гаргасан шийдвэр;

4.6.

баталгаажуулалтын байгууллага

Баталгаажуулалтын схемийг хэрэгжүүлэгч гуравдагч талын тохирлын үнэлгээний байгууллага буюу Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг нэвтрүүлснийг шалгаж нотлох эрх бүхий мэргэшсэн байгууллага.

4.7.**баталгаажуулалтын мэргэшсэн байгууллага**

харьяалах төрийн захиргааны төв байгууллагаас эрх олгосон, тухайн салбарт 5-аас дээш жил тогтвортой үйл ажиллагаа явуулсан, мэргэшсэн хүний нөөцтэй хуулийн этгээд,

4.8**аудит**

үйл ажиллагаа ба холбогдох үр дүн нь төлөвлөсөн зорилгод нийцэж байгаа эсэхийг тогтооход чиглэсэн, чиг үүргийн хувьд бие даасан, байнгын хяналт, үнэлгээ;

4.9.**Халдварт болон зооноз өвчингүй статус**

Тухайн бүс, эсхүл нутаг дэвсгэр дэх мэдрэмтгий мал сүрэгт анхаарал татаж буй нэр бүхий халдварт өвчин гараагүй болохыг Дэлхий мал, амьтны эрүүл мэндийн байгууллагын Хуурай газрын мал, амьтны эрүүл мэндийн кодоод заасан шаардлагуудын хүрээнд нотлон мал эмнэлгийн байгууллагаас олгосон гэрчилгээнд дурсан нөхцөл хэвээр хадгалагдаж байх үе;

4.10,**Биоаюулгүй байдлын анхан шатны арга хэмжээ**

Нутаг бэлчээр, усны эх үүсвэрээ хамтдаа ашиглаж байгаа сүрэгт гаднаас халдварт өвчин дамжин орж ирэх, улмаар цааш тархаж болзошгүй замуудыг тодорхойлон, эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр мал эмнэлгийн байгууллагын зөвлөмжийн дагуу малчид бие даан хэрэгжүүлэх арга хэмжээ;

4.11.**Хүлээх хугацаа**

Дархлаажуулалт, тарилга, туулга, эмчилгээнд хэрэглэсэн эм, химийн бодис малын биеэс ялгарч тухайн малаас гаралтай бүтээгдэхүүнийг хэрэглэж байгаа хүний эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эрсдэлгүй болох үе.

5. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг нэвтрүүлэх үйл ажиллагаа**5.1. Үндсэн зарчим:**

5.1.1. Уламжлалт нүүдлийн мал аж ахуйн арга ажиллагааг нийгэм, эдийн засаг, зах зээлийн эрэлт хэрэгцээтэй уялдуулж боловсронгуй болгож, хариуцлагын тогтолцоог хөгжүүлэх;

5.1.2. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг нэвтрүүлэхдээ мал аж ахуйн тогтвортой байдлыг хангах, малчид, боловсруулах үйлдвэрлэл эрхлэгчид, хэрэглэгчид зэрэг оролцогч талууд харилцан итгэлцэл, үнэн зөв мэдээлэлд тулгуурлах;

5.1.3. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг сайн дурын үндсэн дээр нэвтрүүлэх бөгөөд хэрэгжилтийн үе шатуудыг үнэлгээ, баталгаажуулалтын үндсэн дээр нийгмийн дунд хүлээн зөвшөөрөгдөх;

5.2. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг хэрэгжүүлэгчийн чиг үүрэг:

5.2.1. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлын стандартын шаардлагыг хангах;

5.2.2. Боловсруулсан шалгуур, шаардлагын дагуу үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанд өөрийн үнэлгээ хийх;

5.2.3. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг хэрэгжүүлсэн талаар хөндлөнгийн үнэлгээ хийлгэх, баталгаажуулах хүсэлтийг гаргах;

5.2.4. Хөндлөнгийн эрх бүхий этгээдээр үнэлгээ хийлгэж, дүгнэлт гаргуулах;

5.2.5. Үл тохирлыг залруулах, сайжруулах үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжүүлэх;

5.3. Баталгаажуулалтын байгууллагын бүтэц, чиг үүрэг:

5.3.1. Баталгаажуулалтын байгууллага нь орон тооны болон орон тооны бус шинжээч болон зөвлөлтэй байх;

5.3.2. Мэргэжлийн шинжээчдийг сургах, давтан бэлтгэх;

5.3.3. Хүсэлт гаргагчийн баримт бичгүүдэд дүн шинжилгээ хийх;

5.3.4. Бэлчээрийн мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэгч этгээд, баг, сум, малчдын бүлэг, хоршооны хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлын үйл ажиллагаанд газар дээр нь үнэлгээ хийх;

5.3.5. Энэхүү стандартын шалгуурыг хангаж байгааг нотлохдоо холбогдох эх сурвалжийн мэдээлэл, үнэлгээний багийн тайлан, холбогдох бусад мэдээлэлд үндэслэх;

5.3.6. Үл тохирлыг засан залруулах хугацааг зааж, сайжруулахыг санал болгох;

5.3.7. Баталгаажуулалтын үнэлгээний тайланг Баталгаажуулалтын зөвлөлд тайлагнах;

5.3.8. Баталгаажуулалтын шийдвэр гаргах, гэрчилгээ олгох;

5.3.9. Гэрчилгээ авсан байгууллага нь стандартын шаардлагыг үргэлжлүүлэн хангаж байгаа эсэхийг баталгаажуулахын тулд жил бүр магадлах шалгалтыг хийх;

5.3.10. Магадлах шалгалтыг анхны баталгаажуулалтаас хойш 12 сарын дотор хийж гүйцэтгэх;

5.3.11. Тодорхой шалтгааны улмаас магадлах шалгалтыг 2 сар хүртэлх хугацаагаар хойшлуулж болно.

5.4. Сургалтын байгууллагын чиг үүрэг:

5.4.1. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг нэвтрүүлэх сургалтын үйл ажиллагааг зохион байгуулах;

5.4.2. Эрх бүхий этгээд шинжээч, сургагч нарт сургалт явуулах, гэрчилгээ олгох;

6. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг хэрэгжүүлэх үндсэн баримт бичиг, тэдгээрийн боловсруулалт

6.1 Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай баримт бичгүүд:

6.1.1. Тохирлын үнэлгээний байгууллагын дүрэм, журмууд Энэхүү баримт бичигт гарын авлага, аудит хийх, баталгаажуулалт хийх дүрэм, журам, гэрчилгээ, тэмдэг, тэмдэглэгээ, шошго ашиглах болон бусад дүрэм журмууд хамаарна. Схем эзэмшигч нь эдгээр дүрэм, журмыг боловсруулж эрх бүхий байгууллагаар баталгаажуулна.

6.1.2. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг нэвтрүүлэх, үнэлэх баримт бичиг Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадалд тавих шаардлагууд нь дараах баримт бичгээс бүрдэнэ. Үүнд:

1. Малын бэлчээрт тавих шаардлага
2. Малын арчилгаа, маллагаанд тавих шаардлага
3. Малын эрүүл мэндэд тавих шаардлага
4. Малын үржүүлэгт тавих шаардлага
5. Малын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний бэлтгэлд тавих шаардлага

6.1.3. Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг хэрэгжүүлэх удирдамж Хариуцлагатай нүүдэлчин зохистой дадлыг нэвтрүүлэхэд холбогдох гарын авлага, зөвлөмжийг мөрдлөг болгоно.

7. Удирдлагын менежмент

7.1 Мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэгч этгээд, баг, сум, малчдын бүлэг, хоршоо нь жил бүр өөрийн үйл ажиллагаанд дотоод хяналт шалгалт хийж илэрсэн зөрчлийг засах арга хэмжээ авдаг байна.

7.2 Түүхий эд бэлтгэх ажлыг малчин өөрөө эсвэл насанд хүрсэн хүнийг хяналтдаа хөлслөн ажиллуулна. Насанд хүрээгүй (16 түүнээс доош) хүүхэд ажиллуулахыг хориглоно.

8. Малын бэлчээрт тавих шаардлага

8.1 Бүртгэл хөтлөлт, төлөвлөлт

8.1.1 Бэлчээрт жил бүр мониторинг хийсэн байна.

8.1.2 Бэлчээр ашиглагчдын хэсэг бүлгийн болон улирлын бэлчээрийн хэмжээ байршил тогтоосон байна.

8.1.3 Бэлчээр ашиглах төлөвлөгөөг жил бүр газар зохион байгуулалтын тухайн жилийн төлөвлөгөөнд тусган ИТХурлаар батлуулж ажилладаг байна.

8.1.4 Бэлчээр ашиглах журмыг сумын ИТХурлаар батлуулж, хууль зүйн яамны захиргааны хэм хэмжээний актын улсын бүртгэлд бүртгүүлнэ.

8.1.5 Бэлчээр ашиглах гэрээг сумын Засаг даргатай байгуулсан байна.

8.1.6 Бэлчээр ашиглах гэрээний хэрэгжилтийг жил бүр дүгнэсэн байна.

8.2 Бэлчээр зохион байгуулалт

8.2.1 Бэлчээрийн голлох зүйл ургамлын эзлэх хувь хэмжээг гэрээ байгуулах үеийн тогтоосон суурь түвшингээс бууруулаагүй байна.

8.2.2 Малчдын хэсэг, бүлгийн гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээрийн ургац нэмэгдүүлэх, сайжруулах арга хэмжээг жил бүр хэрэгжүүлсэн байна.

8.2.3 Малчдын хэсэг, бүлгийн гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээрийн төлөв байдал сэргэх чадавхын үнэлгээгээр гэрээ байгуулсан үеийн түвшингээс буураагүй байна.

8.2.4 Малын тоог бэлчээрийн даацад тохируулах арга хэмжээг хэрэгжүүлэхдээ бэлчээрийн даацыг тухайн экологийн бүсийн хэвийн хэмжээнээс хэтрүүлээгүй, бэлчээрийн ачаалал суурь жилтэй харьцуулахад нэмэгдээгүй байна.

8.2.5 Бэлчээрийг тогтвортой ашиглах зорилгоор дараах арга хэмжээг авсан байна. Үүнд:

8.2.5.1 Хэсэг, бүлгийн бэлчээрийг ашиглах улирлын хуваарь тодорхой байна.

8.2.5.2 Малчин өрхийн жилийн дундаж нүүдлийн тоо 4 ба түүнээс дээш байна.

8.2.6 Бэлчээрийг тордох, хөрсний үржил шимийг сайжруулах, хөнөөлт мэрэгчидтэй тэмцэх, хог цэвэрлэх, хорт ургамалтай тэмцэх арга хэмжээг хамтын хүчээр зохион байгуулах, төсөв санхүүгийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэхэд санаачилга гарган ажилласан байна.

8.2.6.1 Бэлчээр, хадлангийн хөнөөлт мэрэгчидтэй “MNS 6866 : 2020 Мэрэгчидтэй тэмцэх арга” стандартыг мөрдөж ажиллана.

8.2.7 Тэжээлийн ургамал тариалах, хадлангийн талбайг усжуулах, хашаажуулах, зэргээр малын тэжээлийн нөөцийг нэмэгдүүлсэн байна,

8.2.8 Уст цэг бий болгох, хөв цөөрөм байгуулах, усны эх үүсвэрийг хамгаалах ажлыг хэрэгжүүлсэн байна.

8.3 Малчдын хамтын ажиллагаа

8.3.1 Бэлчээр нутгаа уламжлалаараа хамтран ашиглаж ирсэн малчид хэсэг бүлэг, бэлчээр ашиглагчдын холбооны зохион байгуулалтад орсон байна.

8.3.1.1 Хэсэг бүлгийн хурлын 70-аас дээш хувьд оролцсон байна.

8.3.1.2 Хэсэг бүлэг бүх гишүүдийн хурлаар баталсан дотоод дүрэмтэй байна.

8.3.1.3 Дотоод дүрмээ бүх гишүүд баталж гарын үсэг зурсан байна.

8.3.2 Малчдын хэсэг бүлэг талуудын эрх, үүргийг тодорхой тусгасан бэлчээр ашиглах гэрээг Засаг даргатай байгуулж жил бүр хэрэгжилтийг дүгнэсэн байна.

8.3.3 Бэлчээр ашиглуулах гэрээ газрын кадастрын мэдээллийн санд бүртгэгдсэн эсэхэд хяналт тавьж ажилласан байна.

8.3.4 Малчид хоршиж ажиллах замаар түүхий эд бэлтгэлийн анхан шатны хоршооны зохион байгуулалтад орсон байна.

8.3.4.1 Гишүүд хоршоондоо мал, малын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүн тогтмол нийлүүлсэн байна.

8.3.4.2 Бэлтгэсэн мал, малын гаралтай түүхий эд бүтээгдэхүүний анхан шатны тордолт хийх, нэмүү өртөг шингээх, зах зээлд нийлүүлэх зэргээр олсон орлого, ашгийг хоршооны гишүүд хүртсэн байна.

8.3.5 Хоршоо нь түүхий эдээ бэлтгэх, тээвэрлэх, хадгалах, тордолт хийх, материаллаг баазыг бүрдүүлсэн байна.

9 Малын тэжээллэг, арчилгаа, маллагаанд тавих шаардлага

9.1 Малын арчилгаа, маллагаа

9.1.1 Малын төрөл, нас, хүйс, ашиг шимийн чиглэл, бүс нутгийн экологийн онцлог, анатоми, физиологийн хэрэгцээ, шаардлагыг хангасан өвөлжөө, хаваржааны зориулалтын хашаа, саравч, хороо, байртай байна.

9.1.2 Зун, намаржааны зөөврийн хашаа, тоног төхөөрөмжтэй байна.

9.1.3 Малын хэвтэр бууц, хашаа хороог байнга цэвэр байлгана.

9.1.4 Оны эхний малд зүй бусаар хорогдсон том малын эзлэх хувь /сүүлийн 3 жилийн дунджаар/

9.1.4.1 бод малд 4 хүртэл хувь,

9.1.4.2 бог малд 6 хүртэл хувь,

9.1.5 Малд айдас дарамт үзүүлэх арчилгаа, маллагааны технологиос татгалзсан байна.

9.2 Малын бэлчээр, тэжээлийн хангамж, хүрэлцээ, тэжээллэг

9.2.1 Малын амьдралын болон ашиг шимийн хэрэгцээ шаардлагыг хангахуйц бэлчээр, тэжээлийн нөөцийг төлөвлөж хэрэгжүүлнэ. Мал сүргийг жилд 300-оос дш хоногийн хугацаанд байгалийн бэлчээрт бэлчээрлүүлнэ

9.2 Өвөлжилт, хаваржилтад зориулж малд өгөх өвс, нэмэгдэл тэжээл бэлтгэж нөөцлөх ба 90-ээс даашгүй хоногт хүрэлцэхүйц байна

9.2.3 Бүс нутгийн онцлогт уялдуулж малд давс, хужир, зэрэг эрдэс тэжээл өгч, бүртгэл хөтөлсөн байна.

9.2.4 Бүс нутгийн онцлогтой уялдуулж малд давс хужир зэрэг эрдэс тэжээл өгч бүртгэл хөтөлсөн байна.

9.2.5 Малын нэмэгдэл тэжээлийн чанар, эрүүл ахуйн шаардлага хангасан талаарх үйлдвэрлэгч болон нийлүүлэгчийн баталгаатай байна. .

9.2.6 Хадлан, тэжээлийн ургамал тариалалтад зөвхөн органик бордоог зааврын дагуу хэрэглэнэ.

9.2.7 Малыг физиологийн норм, жорын дагуу тэжээх ба өлдөөхгүй цангаахгүй байна.

9.3 Малын усан хангамж:

9.3.4 Малчдын бүлэг хэсэг нь чанар, эрүүл ахуйн шаардлага хангасан усан хангамжийн эх үүсвэрийг бүрдүүлсэн байна.

9.3.5 Усны чанар, эрүүл ахуйн үнэлгээ зохих байгууллагаар хийлгэсэн байна

9.3.6 Уст цэг, худаг, хөв цөөрөм бий болгох, сэргээн засварлахад хөрөнгө оруулалт хийнэ

9.4 Мал хариулах, туух, тээвэрлэх үеийн аюулгүй ажиллагаа:

9.4.1 Малаа хариулах, тууварлахдаа айдас, дарамт учруулахгүй, мотоцикл, машин ашиглахгүй, ердийн хөсөг ашиглан тааваар нь идээшлүүлнэ.

9.4.2 Малыг тээвэрлэхдээ зориулалтын тусгайлан бэлтгэсэн тээврийн хэрэгсэл ашиглана.

9.4.3 Малыг хаших, хариулах, тээвэрлэхдээ хүчтэй, хатуу зүйлээр цохиж, ороолгох, чанга орилох зэргээр айлгаж, цочоож, тамлан зовоохгүй.

9.4.4 Малыг хаших, уях, хөтлөх, ногтлох, хазаарлахдаа уламжлалт аргаар сур, дээс, хялгас ашиглах, гэмтэл учруулахгүй, айдас төрүүлэхгүй тавлаг байдлыг хангана.

9.5 Байгальд ээлтэй байх байдал

9.5.1 Дөрвөн улиралд нүүдэллэж байршсан газрын орчмын хогийг цэвэрлэж, байгаль орчин бохирдуулахгүй, хог хаягдал үлдээхгүй байна

9.5.2 Өвөлжөөний хөрзөнг жил бүр авах ба түлшинд ашигладаг байна.

9.5.3 Үхрийн баасыг цуглуулж хатаах ба буцааж түлшинд ашигладаг байна

9.5.4 Бог малын хорголыг хатааж бууц болгон ашигладаг байна.

9.5.5 Ахуйн хогийг төвлөрсөн цэгт байршуулж, устгана

9.5.6 Малын гаралтай хаягдлыг дахин боловсруулж ашигладаг байна.

10 Малын нөхөн үйлдвэрлэл, үржүүлэг, селекцид тавих шаардлага

10.1 Бүртгэл хөтлөлт, төлөвлөлт

10.1.1 Мал сүрэгт дараах бүртгэлийг хөтөлдөг байна

10.1.1.1 цөм сүргийн бүртгэл

10.1.1.2 үржлийн сүргийн бүртгэл

10.1.1.3 хэрэгцээний сүргийн бүртгэл

10.1.1.4 мал төллөлтийн бүртгэл

10.1.2 Үржлийн малд хянан баталгаажуулалт хийлгэсэн байна

10.1.2.1 нийт хээлтүүлэгчийн 90 ба түүнээс дээш хувьд үржлийн гэрчилгээ авсан.

10.1.2.2 нийт хээлтэгчийн 80 ба түүнээс дээш хувьд үржлийн гэрчилгээ авсан.

10.1.3 Сумын Хөдөө аж ахуйн тасгийн бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд мал сүргийг бүртгүүлнэ.

10.1.4 Малын борлуулалт, шилжилт хөдөлгөөний талаар мэргэжлийн байгууллагад мэдээлнэ.

10.1.5 Мал маллах, мал аж ахуй эрхлэх уламжлалт арга ажиллагааны талаар бүртгэл хөтөлнө.

10.2 Малын ашиг шим, бүтээмж

Нэг малаас авч буй ноос, ноолуурын ашиг шимийн дундаж гарц дараах шаардлагыг хангасан байна. (MNS 1997 : 2019 Мал аж ахуй. Монголын бүдүүн, бүдүүвтэр ноост хонины үүлдэр, омог. Техникийн ерөнхий шаардлага, MNS 2623: 2019, Мал аж ахуй. Монголын нарийн, нарийвтар ноост хонь. Ерөнхий шаардлага)

10.2.1.1 ноос 1200 г-аас дээш

10.2.1.2 ноолуур 270 г-аас дээш

10.2.1.3 Малын гаралтай түүхий эд бүтээгдэхүүнд чанарын үнэлгээ хийлгэнэ

10.2.1.4 ноосны урт

10.2.1.5 ноолуурын микрон

10.2.1.6 сүүний тослог

10.2.1.7 арьс ширний ашигтай талбай

10.2.1 Малын намрын амьдын жин дараах шаардлагыг хангасан байна

10.2.1.1 4 настай адуу 380 кг ба түүнээс дээш

10.2.1.2 4 настай үхэр 330 кг ба түүнээс дээш

10.2.1.3 4 настай сарлаг 280 кг ба түүнээс дээш

10.2.1.4 4 настай тэмээ 440 кг ба түүнээс дээш

10.2.1.5 3 настай хонь 50 кг ба түүнээс дээш

10.2.1.6 3 настай ямаа 45 кг ба түүнээс дээш

10.2.2 Малын махны гулуузны жин дараах шаардлагыг хангасан байна

10.2.2.1 2 настай бод малын гулуузны жин 120 кг-аас дээш

10.2.2.2 2 настай бог малын гулуузны жин 18 кг-аас дээш

10.2.3 Малаас авч байгаа ашиг шимд эерэг өөрчлөлт гарч байгаа эсэх

10.3 Малын үржүүлэг, селекц

10.3.1 Малын үүлдэрлэг байдал, бүс нутаг байгаль экологийн нөхцөл, чадамж, төрийн бодлогод нийцсэн мэргэжлийн үйлчилгээ авдаг байна.

10.3.2 Мал, амьтандаа жил бүр тогтоосон хугацаанд ангилалт хийлгэж, шилэн сонголт, заазлалтыг тогтмол хийлгэдэг байна.

10.3.3 Малын үржлийн ажлын бүртгэл хөтөлнө.

10.3.4 Аж ахуйн онцлогт тохирсон малын хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо, тохируулан сонголтыг хийдэг байна.

10.3.5 Аж ахуйн технологийн онцлогт тохирсон малын үржүүлгийн ажлыг зохион байгуулдаг байна.

10.3.6 Аж ахуйн онцлогт тохирсон малын хээлтүүлэг /дур зоргын, гардан, зохиомол/-ийн аргыг сонгож ашигладаг байна.

10.3.7 Малын өсөлт, хөгжилт, ашиг шимийн гарц, чанар, тэдгээрт нөлөөлөх хүчин зүйлүүдийн судалгааг мэргэжлийн байгууллага, мэргэжилтнээр хийлгэж үнэлэлт, дүгнэлтийг үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлдэг байна.

10.3.8 Мал сүргийн үүлдэрлэг байдалд зөвшөөрөгдсөн бүс нутагт төрөл тус бүрд нийцсэн байна.

10.3.9 Хээлтүүлэгчийг малын үржүүлэг технологийн ажил үйлчилгээний нэгжээс сонгон тавьдаг байна.

10.3.10 Хээлтүүлэгчийн хүрэлцээ дараах тогтоосон нормд байна:

10.3.10.1 12-15 гүүнд нэг азарга

10.3.10.2 35-45 үнээнд нэг бух

10.3.10.3 20-25 ингэнд нэг буур

10.3.10.4 30-40 эм хонинд нэг хуц

10.3.10.5 30-40 эм ямаанд нэг ухна

10.3.11 Мал үржүүлэг, технологийн нэгжтэй гэрээ байгуулж ажилладаг байна.

10.4 Малын нөхөн үйлдвэрлэл:

10.4.1 Мал сүргийн бүтэц дараах шаардлагыг хангасан байна

- 10.4.1.1 Сүрэгт бод малын эзлэх хувь 15 ба түүнээс дээш
- 10.4.1.2 Сүрэгт бог малын эзлэх хувь 85 ба түүнээс доош
- 10.4.2 Сүрэгт хээлтэгчийн эзлэх хувь дараах шаардлагыг хангасан байна
 - 10.4.2.1 бод малд 40 ба түүнээс дээш хувь
 - 10.4.2.2 бог малд 50 ба түүнээс дээш хувь
- 10.4.3 Сувайрсан эх малын оны эхний хээлтэгчид эзлэх хувь дараах хязгаарт байна
 - 10.4.3.1 гүү (20 хүртэлх хувь)
 - 10.4.3.2 үнээ (15 хүртэлх хувь)
 - 10.4.3.3 ингэ (3 хүртэлх хувь)
 - 10.4.3.4 эм хонь (10 хүртэлх хувь)
 - 10.4.3.5 эм ямаа (14 хүртэлх хувь)
- 10.4.4 Эдийн засгийн эргэлтэд оруулсан эр сувай малын оны эхний малд эзлэх хувь
 - 10.4.4.1 бодын сүрэгт 15 ба түүнээс дээш хувь
 - 10.4.4.2 богийн сүрэгт 35 ба түүнээс дээш хувь
- 10.4.5 Тухайн жилийн төл бойжилтын хувь бүс нутгийн болон цаг уурын онцлогоос хамаарч хэлбэлзэж болох ба нийтлэг дараах шаардлагыг хангасан байна
 - 10.4.5.1 адуун сүрэгт 95 ба түүнээс дээш хувь
 - 10.4.5.2 үхэр сүрэгт 96 ба түүнээс дээш хувь
 - 10.4.5.3 тэмээн сүрэгт 97 ба түүнээс дээш хувь
 - 10.4.5.4 хонин сүрэгт 95 ба түүнээс дээш хувь,
 - 10.4.5.5 ямаан сүрэгт 93 ба түүнээс дээш хувь

11 Малын эрүүл мэндэд тавигдах шаардлага

11.1 Малын гоц халдварт болон зооноз өвчингүй, тайван байдал хангагдсан, эсхүл эрсдэл бүхий халдварт өвчнөөс хамгаалах дархлаа тогтсон мал сүрэгтэй байх.

11.1.1 Тухайн нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж байгаа Мал эмнэлгийн байгууллагатай жил бүр гэрээ байгуулан хамтран ажиллаж, мал сүргээ малын эмчийн байнгын хяналтад байлгана.

11.1.2 Бүс, нутгийн хэмжээнд, эсхүл тухайн аж ахуйн хэмжээнд нэр бүхий гоц халдварт болон зооноз өвчингүй статусыг мал эмнэлгийн байгууллагаас

баталгаажуулан гэрчилгээ олгосон бол холбогдох зааврын дагуу жил бүр шинжилгээ хийлгэж тухайн статусыг тогтвортой хадгалж байгаагаа нотолно.

11.1.3 Хашаа, байрны ойр орчимд болон ашиглаж байгаа бэлчээрт үхсэн мал, амьтны хүүр, сэг зэмийг цуглуулж, устгахын зэрэгцээгээр гэрээт малын эмчээр халдваргүйтгэл хийлгэнэ.

11.1.4 Мал эмнэлгийн байгууллагаас хэрэгжүүлж байгаа төлөвлөгөөт болон яаралтай дархлаажуулалтын товлот хугацаанд мал сүргээ ойр байлгаж, тухайн өвчинд мэдрэмтгий малыг бүрэн хамруулна.

11.1.5 Мал сүрэгтээ өдөр тутмын хяналт тавих бөгөөд малд өвчний шинж тэмдэг илэрснээс хойш 12 цагийн дотор сумын мал эмнэлийн байгууллагад мэдэгдэнэ.

11.2 Малын шилжилт хөдөлгөөнийг хянах, биоаюулгүй байдлын анхан шатны арга хэмжээ хэрэгжүүлэх замаар тухайн сүрэгт гаднаас халдвар дамжих эрсдэлийг бууруулсан байх.

11.2.1 Мал маллах, түүнийг ашиглах, эдлэх, тээвэрлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ мал, амьтны эрүүл мэндийн асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагаас баталсан “Хашаа, байр, тоног төхөөрөмж, тусгай зориулалтын тээврийн хэрэгслийн эрүүл ахуй, ариун цэврийн нийтлэг заавар”-ыг дагаж мөрдөнө.

11.2.2 Гаднаас мал худалдан авахдаа түүний эрүүл мэндийн байдлыг онцгой анхаарах бөгөөд Мал эмнэлгийн гэрчилгээтэй тохиолдолд худалдан авна.

11.2.3 Гэрээт мал эмнэлгийн байгууллагад дуудлага өгч мал тээвэрлэн ирж байгаа тээврийн хэрэгсэлд халдваргүйтгэл хийлгэнэ.

11.2.4 Гаднаас худалдан авч байгаа болон сумын нутаг дэвсгэрээс гадна зохион байгуулагдсан арга хэмжээнд оролцуулаад буцаан авчирч байгаа малыг гэрээт мал эмнэлгийн байгууллагаас зөвлөсний дагуу хорио цээрийн хяналтад байлгасны дараа сүрэгт нийлүүлнэ.

11.2.5 Саахалт айл болон хөрш фермийн халдварт өвчний эрсдэлийн талаар үнэлгээ хийлгэж, халдвараас хамгаалах үйл ажиллагааг хамтран хэрэгжүүлнэ.

11.2.6 Зэрлэг амьтдаас байгалийн голомтот халдварт өвчин халдварлах эрсдэлтэй бэлчээрт малаа хариулгагүй бэлчээхээс зайлсхийнэ.

11.2.7 Халдварт өвчин тараах эрсдэл бүхий зэрлэг амьтад хашаа, хороонд нэвтрэхээс хамгаалсан байна.

11.2.8 Халдварт өвчин дамжуулах эрсдэлтэй шавж, мэрэгчидтэй тэмцэх арга хэмжээг эрх бүхий байгууллагатай хамтран хэрэгжүүлнэ.

11.2.9 Цэвэр тоног хэрэгсэл, багаж төхөөрөмж ашиглахыг чухалчлан үзэх ба бусдын хэрэглэж байсан тоног хэрэгсэл, багаж төхөөрөмжид халдваргүйтгэл хийлгэсний дараа ашиглана.

11.3 Малын өвчнийг эрт илрүүлэх, шуурхай хариу арга хэмжээ хэрэгжүүлэх замаар тархалтыг богино хугацаанд хязгаарлах, малын эрүүл мэндийн түүхийг мөшгөх нөхцөлийг бүрдүүлсэн байх.

11.3.1 Бүх малыг ялган тэмдэглээгүй тохиолдолд халдварт өвчний тандалт шинжилгээнд сонгогдсон болон антибиотикийн эмчилгээ хийсэн малыг нэг бүрчлэн ялган тэмдэглэнэ.

11.3.2 Улирал тутамд нэгээс доошгүй удаа малын эмч дуудаж мал сүрэгтээ эмнэл зүйн үзлэг хийлгэнэ.

11.3.3 Халдварт өвчний сэжиг илэрсэн малд лабораторийн шинжилгээ хийх, өвчтэй малд эмчилгээ хийх хугацаанд тэдгээрийг сүргээс ялган тусгаарлах боломжийг бүрдүүлнэ.

11.3.4 Эрсдэл бүхий шимэгчтэх өвчнөөс эрүүлжүүлэх нэгдсэн арга хэмжээний товлот хугацаанд мал сүргээ ойр байлгаж, тухайн өвчинд мэдрэмтгий малыг бүрэн хамруулна.

11.3.5 Өвчилсөн, бэртэж гэмтсэн малд зайлшгүй шаардлагаар анхны тусламж үзүүлсэн иргэн тухайн үед хэрэглэсэн эм, бэлдмэлийн нэр, хүчинтэй хугацаа, тун хэмжээний талаарх мэдээллийг малын эрүүл мэндийн дэвтэрт тэмдэглэнэ.

11.3.6 Өвчилсөн малын эмчилгээний талаарх тэмдэглэлийн хуулбарыг малын эмчээс авч малын эрүүл мэндийн дэвтэрт хавсаргана.

11.4 Малын эм болон төрөл бүрийн химийн бэлдмэлийн хэрэглээний зохистой дадлыг нэвтрүүлэх замаар зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээнээс хэтэрсэн эмийн үлдэгдэл агуулаагүй, баталгаатай бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нийлүүлдэг байх.

11.4.1 Зөвшөөрөгдсөн химийн бэлдмэлийг зөвхөн гэрээт мал эмнэлгийн байгууллагаар дамжуулан авч ашиглана.

11.4.2 Химийн бэлдмэлийг хэрэглэхдээ түүнийг хэрэглэх заавар, тун хэмжээ, зохистой хугацааг хатуу мөрдөнө.

11.4.3 Жоргүй олгох эмийг хэрэглэхдээ гэрээт малын эмчээс заавар, зөвлөмж авсан байна.

11.4.4 Эмчилгээ, үйлчилгээнд жороор олгох эм хэрэглэх бол түүнийг зөвхөн малын эмч болон эрх бүхий этгээдээр хийлгэнэ.

11.4.5 Дархлаажуулалт, угаалга, туулга, боловсруулалт зэрэг нэгдсэн арга хэмжээ болон эмийн эмчилгээний дараа хүлээх хугацааг үйлчилгээ үзүүлсэн малын эмч тогтоох бөгөөд уг хугацаа дуусаагүй үед малын мах, сүүг зах зээлд нийлүүлэхээс татгалзана.

11.4.6 Малчин гэрээт малын эмчийн зөвлөмж зааварчилгаагүйгээр эм, химийн бэлдмэл худалдан авах, зориулалтын бус нөхцөлд хадгалах, малын эмчилгээнд дур мэдэн хэрэглэхээс зайлсхийнэ.

12 Малын гаралтай түүхий эд бэлтгэлд тавих шаардлага

12.1 Бүртгэл хөтлөлт, төлөвлөлт

12.1.1 Бэлтгэсэн түүхий эд бүтээгдэхүүний бүртгэл хөтөлнө.

12.1.2 Борлуулсан түүхий эд, бүтээгдэхүүний бүртгэл хөтөлнө.

12.1.3 Түүхий эдийн гарал үүслийн түүхийг мөшгөх нөхцөлийг бүрдүүлсэн байна.

12.1.4 Түүхий эд бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулах талаарх төлөвлөгөө боловсруулан мөрдөж ажиллана.

12.1.5 Түүхий эд бэлтгэх үед малд гэмтэл бэртэл үүссэн тохиолдолд бүртгэл хөтлөн, дариу эмчлэх, өвдөлт намдаах арга хэмжээ авна.

12.1.6 Түүхий эдэд чанарын хамгаалалт хийх зориулалтын байр байгууламжтай байна.

12.2 Ноос, ноолуур бэлтгэл

12.2.1 Ноос, ноолуурыг дараах стандартын шаардлагад нийцүүлэн бэлтгэнэ.

12.2.1.1 MNS 6375:2013 Ноос, ноолуур.Түүхий эд бэлтгэл. Ямааны ноолуур. Техникийн шаардлага

12.2.1.2 MNS 0036:2015 Ноос, ноолуур.Түүхий эд бэлтгэл. Тэмээний ноос. Техникийн шаардлага

12.2.1.3 MNS 0033-2007 Ноос, ноолуур.Түүхий эд бэлтгэл. Хонины ноос. Техникийн шаардлага

12.2.1.4 MNS 6377:2013 Ноос, ноолуур. Түүхий эд бэлтгэл. Сарлагийн хөөвөр. Техникийн шаардлага

12.2.1.5 MNS 0070:2007 Ноос, ноолуур. Түүхий эд бэлтгэл. Хөөвөр. Техникийн шаардлага

12.2.2 Малын ноос ноолуурыг технологийн хугацаанд бэлтгэнэ.

12.2.3 Малыг барих, уяж бэхлэх, ноослохдоо малыг айлган цочоох, айдаст автуулах, ширүүн хандахыг цээрлэнэ.

12.2.4 Мал бүрийн зан ааш, галбир бүтцийн онцлогт тохируулан мал барих, бэхлэх (хүзүү, толгой, хөлийн бэхэлгээ) хэрэгслийг зөв сонгоно.

12.2.5 Малын уяа бэхэлгээг хийхдээ боохгүй, мултрахааргүй бөхөлж, хөвөрхий тооно туших аргыг хэрэглэнэ.

12.2.6 Мал ноослох багаж хэрэгсэл сам, хайч, хүлэх бэхлэх дээс зэрэг нь малд бэртэл гэмтэл үүсгэхгүй стандартын шаардлага хангасан байна.

12.2.7 Мал ноослохдоо осгох бээрэх, наранд цохиулахаас сэргийлэн сүүдрэвч ашиглах, нэмнэх арга хэмжээг авна.

12.3 Арьс шир бэлтгэл

12.3.1 Арьс ширийг MNS 0060:2013 Түүхий эд бэлтгэл, Боловсруулаагүй арьс шир Техникийн шаардлага стандартын шаардлагад нийцүүлэн бэлтгэнэ.

12.3.2 Малын арьс ширийг өвчихдөө шар мах, өөх дагуулахгүй, урах, эсгэж, огтлохгүй, нүх гаргахгүй, эвэр, туурай, шийр, чих, уруул, чих, засаа, дэл, сүүл зэргийг арьсанд үлдээхгүй салгасан байна..

12.3.3 Арьс, ширийг өвчсөний дөрөө хоёр цагийн дотор халим, шар мах, цус, өвс хог зэргийг цэвэрлэсэн байна.

12.3.4 MNS 5094:2001 Чанарын хамгаалалт хийх, баглах, тээвэрлэх, хадгалах стандартын дагуу анхан шатны тордолт хийсэн байна.

12.3.5 Арьс ширэн түүхий эдэд хийх чанарын хамгаалалтыг зориулалтын байгууламжид мэргэшсэн ажилтан гүйцэтгэнэ.

12.3.6 Арьс ширэн түүхий эдийн чанарыг муутгах үйлдлээс зайлсхийж, ялангуяа нэхийг өлөн гэдэстэй хамт боож ялзрал үүсгэхгүй байна.

12.4 Сүү бэлтгэл

12.4.1 Сүүг дараах стандартын шаардлагад нийцүүлэн бэлтгэнэ.

12.4.1.1 “MNS 4228:2011 Малын түүхий сүү. Техникийн шаардлага

12.4.1.2 MNS 4229:2011 Эсэг цагаан идээ Техникийн шаардлага,

12.4.1.3 MNS 4230:2005 Уурагт цагаан идээ, Техникийн шаардлага,

12.4.1.4 MNS 4528:2011 Тослог цагаан идээ, Техникийн шаардлага

12.4.2 Саальд ашиглаж буй тоног хэрэгсэл, арга технологи нь малд гэмтэл бэртэл учруулах, айдас дарамт үүсгэхээргүй, халдвар дамжуулахгүй эрүүл ахуйн нөхцөлийг бүрдүүлсэн байна.

12.4.3 Өсвөр малын хамарт шор, дөр, амгайвч зэргийг хэрэглэхгүй байна.

12.5 Мал мах бэлтгэл

12.5.1 Малын махыг стандартын дагуу бэлтгэдэг эсэх

12.5.1.1 “MNS 1111:2007 Үхэр, өсвөр үхэр, адууны өрөөл мах, хонь, ямаа, хурганы гулууз мах. Техникийн ерөнхий шаардлага”,

12.5.1.2 “MNS 2457:2009 Мах, махан бүтээгдэхүүн. Хонь, ямааны хэсэглэж, ангилсан мах. Ерөнхий шаардлага” стандартуудыг дагаж мөрдөнө.

12.5.2 Малын тээвэрлэхдээ хэт олноор зориулалтын бус тээврийн хэрэгслээр тээвэрлэхийг хориглоно.

12.5.3 Төхөөрөх зориулалтаар тээвэрлэж буй малыг амраан ус, тэжээлээр хангана.

12.5.4 Малыг айдас дарамтад оруулахгүйгээр төхөөрнө.

ТӨГСӨВ.